

Review Paper

A systematic review of studies on body and politics in contemporary Iran

Mohammad Saied Zokaei^{*}, Maryam Amanpour²

Received: May. 10, 2023; Accepted: Sep. 23, 2023

ABSTRACT

From the Naserite era until now, the body has always been the issue of disputes, conflicts and competition between social groups, political parties and different discourses in Iran. Despite this, studies of the body, in general, the relationship between the political system and the body in Iran, in particular, is a new domain that has not received serious attention from academic circles in the country. The present article is a systematic review of the researches accomplished in this field over the last two decades. Such a study, in addition to providing an analysis of approaches, methods, issues, and findings of these studies, and reviewing the weaknesses and strengths of the existing research, can identify the neglected fields in this domain and lead to a deeper understanding of the issue of the body as a social and political construct in the contemporary Iranian society. As such, relying on the analysis of the content and themes of the available sources, we are looking for a systematic analysis of the problematic, study tradition and methodology of these studies. The findings show that the most basic problem of these researchers is to study the role and place of the body in the process of nation building and modernity in Iran, or the body as a factor of conflict between power (political sovereignty) and Iranian social groups and activists. Also, the tradition of sociology with two theoretical approaches, post-structuralist and structuralist, can be considered as the dominant approach in the studies of politics and the body in Iranian social sciences during the last two decades..

Keywords: study traditions, policy, systematic review, themes, body studies

1. Professor of Sociology, Department of Cultural Studies, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

* Corresponding Author

✉ zokaei@atu.acir

2. PhD Student of Political Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

✉ amanpour@atu.acir

INTRODUCTION

From the Naseri era until now, the body has always been the issue of disputes, conflicts and competition between social groups, political parties and different discourses in Iran. Despite this, studies of the body in general and the the relationship between the political system and the body in Iran in particular is a nascent field that has not received serious attention by academic circles. Also, due to reductionism in research tools and limited theories, these studies have not been able to achieve satisfactory results. In the present research, we will try to have a systematic review of the works and researches done in the field of body studies in social sciences in Iran during the last two decades. The purpose of such a study, in addition to summarizing and reviewing these researches, is to discover the neglected areas so that we can have an ideal capacity for a deeper understanding of the body as a cultural and social construct as well as politics in modern Iran. So we will look for answers to these questions: What were the main themes used in these studies? Where is the position of these researches in terms of problem-solving, study tradition and methodology, and what are their strengths and weaknesses? What are the main components that the findings of these researchers refer to? What suggestions can be made in this field of study?

PURPOSE

The aim of this article to systematically review the works and researches carried out in the field of body studies in social sciences in Iran during the last two decades. In addition to summarizing the approaches, methods, issues, and findings, and criticizing each of them, such a study can discover the neglected areas and provide an ideal capacity for a deeper understanding of the body as a cultural, social, and political construct in contemporary Iran. As such, in this research, we will seek answers to these questions: What were the main themes used in these researches? Where is the position of these researches in terms of problem-solving, study tradition and methodology, and what are their strengths and weaknesses? What are the main components that the findings of these researchers refer to? And finally, in the future, what suggestions can be made in this field of study?

METHODOLOGY

The systematic review method has been the key to evaluate and summarize the background of this research. The works we reviewed in the course included books, articles written and published by Iranian and foreign researchers in relation to the subject of politics and body studies in Iran over the last two decades. Articles and theses are identified by searching through scientific databases such as SID, MAGIRAN, ENSANI, NOORMAGS as well as Iran's scientific information database (Ganj) using keywords related to the base of body studies in social sciences. To analyze these texts, we used the qualitative content analysis method and in this process, researcher's self-review technique to check reliability, validity, conformability and the steps of screening were applied.

FINDINGS

The research method used in all these researches, except for one case, has been qualitative method, and among them, a historical-descriptive method, discourse analysis, paleontology, and Foucaultian genealogy have been dominant. Other methods used are: representation, semiotics, ethnography, database, historical-comparative, phenomenology, quantitative-qualitative content analysis.

The main themes that most of these researches have addressed are gender, fashion and beauty, hijab and covering, especially with an emphasis on femininity in Iranian modernity. It seems that the weakness of the tradition of social and cultural historiography in Iran, as well as the heavy reliance on experimental data obtained from limited experimental fields, or the limitation of research to a specific time period, have made Iranian researchers tend to have less contextual and multidimensional analyzes of the category of the body and related policies. On the other hand, relying on ready-made problems in some researches sought similarity and homogeneity in research designs.

Also, researchers have often used the combined theoretical/conceptual methods and approaches. But according to the dominant approach, it can be said that the researchers who are working and producing works in the field of sociology and gender studies have been most interested in the field of body studies and politics in Iran.

CONCLUSION

Most of these studies have been trapped in a kind of macro narrative of Iranian modernity, and the relationship between politics and the body in Iran. Most of these researchers, with the "history from above" approach, consider only the activism of elites in these studies. Now that it is necessary to deeply understand the relationship between politics and the body in contemporary Iran, the identification and formations of numerous activists and of course, those who remain on the margins should also be included in the agenda of the study. In other words, it was a matter that had not been carefully researched in modernity studies in Iran on the one hand, and body studies on the other.

NOVELTY

This is a systematic review of the most important works and researches conducted in the field of body studies in social sciences in Iran during the last two decades.

CONFLICT OF INTEREST

Authors of this article have declared no conflict of interest in the course of research or afterwards.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Aali, M. (2019). Reflection on the formation of the modern education system in Iran Based on relationships power - knowledge at the thought of Michel Foucault. *Journal of Educational Sciences*, 25(2), 5-22. doi: 10.22055/edu.2018.21527.2150
- Afari, J. (2009). *Sexual Politics in Modern Iran*. London, Cambridge.
- Amin, C. M. (2004). Importing "Beauty Culture" Into Iran in the 1920s and 1930s: Mass Marketing Individualism in an Age of Anti-Imperialist Sacrifice. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 24(1), 81-100. doi: 10.1215/1089201x-24-1-81
- Balslev, S. (2009). *Iranian Masculinities, Gender and Sexuality in Late Qajar and Early Pahlavi Iran* (L. Alinia, Trans.). Tehran, Iran: Haman.
- Baratlo, F. (2023). Genealogy of Homogenization of Modern Educational Spaces in Qajar Era Iran. *Historical Researches*, 15(2), 89-109. doi: 10.22108/jhr.2023.135668.2449
- Bozorgian, A. (2016). *Street Ideas; Writings about the city, body and daily life*. Tehran, Iran: Tisā.
- Cronin, S. (2014). *Anti-Veiling Campaigns in the Muslim World: Gender, Modernism and the Politics of Dress*. London: Routledge.
- Derenberger, L., & Kian, A. (2019). *Nation-state and construction of gender, body and sexuality: Iran, Turkey and Afghanistan*. Paris: Presses Universities de Provence.
- Farvardin, F. (2008). *Representation of Gender Ideology in Constitutional Discourse* (Master's Thesis). Tehran, Iran, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University.
- Ghareh, R., & Bastani, S. (2022). A sociological study of female embodiment concept in the press of the Second Pahlavi period: A case study of "Bidāri-ye Mā" magazine. *Journal of Iranian Cultural Research*, 15(4), 61-88. doi: 10.22035/jicr.2023.2769.3153
- Giddenz, A. (1991). *Modernity and Self-Identity* (N. Movafaghian, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Hafezi, S. M., Najafzadeh, M., Khalili, M., & Eslami, R. (2021). Politicize suffering: An analysis of the transition from Qajri Ritual Power to Pahlavi disciplinary power. *Research Letter of Political Science*, 16(4), 49-80. doi: 10.22034/ipsa.2022.445
- Hosseini, M. (2021). The politics of body and the formation of women's jobs in the era of Reza Shah. *Tārikh-i Īrān*, 14(2), 155-177. doi: 10.52547/irhj.14.2.155
- Imani, A., & Ghasemi, A. A. (2016). Military Service Policymaking and the Process of Nationbuilding in Iran. *Political Strategic Studies*, 5(18), 35-66. doi: 10.22054/qps.2016.6797
- Kashani_Sabet, F. (2011). *Conceiving Citizens: Women and the Politics of Motherhood in Iran*. London: Oxford University Press.
- Kazemi, H., & Keshavarz, H. (2020). Control and Guidance of the Population Through Institutions and New Techniques of Governance in Iran (From Abbas Mirza to Reza Shah). *State Studies*, 6(24), 103-139. doi: 10.22054/tssq.2020.41016.685

- Kenarroudi, G., & Moradinia, M. J. (2022). Military Training in Military and Civilian Schools in the Pahlavi I Period. *Historical Study of War*, 6(1), 42-57.
- Khazaei, J., & Khazaei, S. (2019). Evolution in the Rituals of execution in the transition from the Qajar era to constitution and Pahlavi: from Terrible death to Zero Point torture. *Journal of Historical Researches of Iran and Islam*, 12(23), 83-104. doi: 10.22111/jhr.2019.4507
- Kheirandish, A., & Kavoozi, A. (2016). Effects of Coast Northern Factors Effective and Government. S.H.A 1300-1320 Gulf Persian. *Res Hist Med*, 5(4), 205-220.
- Maljoo, M. (2023). Naïve Rising: The conflict between the poor and the bureaucrats from 1309 to 1320 in Iran, Tehran, Iran: Cheshmeh Press.
- Menashri, D. (1992). *Education and the Making of Modern Iran* (E. Mosleh, & M.H. Badamchi, Trans.). Tehran, Iran: Hekmat-e Sina. (Original work published 1992)
- Moazami Goodarzi, S., Shahidani, S., & Savagheb, J. (2021). A Study of Fashion and Preening Components in Etellat-e-Banovan)Women's Information(Magazine (1957-1961). *Historical Researches*, 13(2), 93-112. doi: 10.22108/jhr.2021.128075.2172
- Moghadas, M. (2019). The Disciplinary Mechanisms of Creating a Normal Object in the First Pahlavi Era Based on Foucaultian Idea of Governmentality. *Political and International Approaches*, 10(4), 146-170.
- Mohammadi, M. (2021). *Clothing policies in the Qajar and Pahlavi period*. Tehran, Iran: Meshki.
- Moradi, F. (2023). *Body Politics in Iran: Clothing, Sexuality and Body*. *Sexuality & Culture*, 27(3), 1120-1139.
- Naeji, E. (2020). *The Female Body in Contemporary Iranian Romance Novels: Repression and Resistance*. Sydney: UNSW.
- Najmabadi, A. (2017). *Women with mustaches and men without Beards: Gender and Sexual Anxieties of Iranian Modernity* (A. Kamel, & I. Vaghefi, Trans.). Tehran, Iran: Tisā. (Original work published 2005)
- Nobahar, M. (2015). *Women's identity and politics; Analyzing the female body in the political discourse of the Islamic Republic* (MA Thesis). Babolsar, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Mazandaran University.
- Okhovvat, A. (2010). *The kings two bodies (some consideration on the semiotics of body and power)*. Tehran, Iran: Khojasteh.
- Papli Yazdi, L., et al. (2017). *Archeology of sexual and gender politics at the end of the Qajar era and the first Pahlavi period*. Tehran, Iran: Negāh e Mo'āser.
- Rahbari, L., Longman, C., & Coene, G. (2018). *Kill me but make me beautiful': harm and agency in female beauty practices in contemporary Iran*. *Iran and The Caucasus*, 22(1), 50-60.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Rahbari, L., Longman, C., & Coene, G. (2019). The female body as the bearer of national identity in Iran: a critical discourse analysis of the representation of women's bodies in official online outlets. *Gender, Place; Culture*, 26(10), 1417–1437. doi: 10.1080/0966369x.2018.1555147
- Rouhi, Z. (2019). *Cultural history of The Body and Embodiment in modern Iran*. Tehran, Iran: Ensānshenāsi Press.
- Sadeghi, F. (2004). *Gender, Nationalism and Modernity in Iran; The first Pahlavi period*. Tehran, Iran: Qasidehsara Press.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470–480.
- Sedghi, H. (2020). *Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling, and Reviling*. New York: Cambridge University.
- Serajzade, H., et. al. (2012). The Effects of Social Network Supports on Family Life Satisfaction of Married Woman in Ardebil. *Cultural Studies & Communication*, 8(26), 27-51.
- Taherikia, H., et al. (2019). *The visual culture of worthy gender in Iran's sixties*. Tehran, Iran: Andishe-ye Ehsan.
- Varzi, R. (2006). *Warring Souls; Youth, Media, and Martyrdom in Post-Revolution Iran*. Duke University Press Books.
- Zokaei, M.S. & Amanpour, M. (2012). *An Introduction Cultural history of The body in Iran*. Tehran, Iran: Tisa Press,

مقاله مروری

مروری نظام‌مند بر مطالعات سیاست و بدن در ایران معاصر

محمدسعید ذکائی*^۱، مریم امن‌پور^۲

دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

چکیده

از دوره ناصری تاکنون، بدن همواره محل مناقشات، کشمکش‌ها و رقابت میان گروه‌های اجتماعی، احزاب سیاسی و گفتمان‌های مختلف در ایران بوده است. مقاله حاضر قصد دارد با ارائه تحلیلی از رویکردها، روش‌ها، مسائل، و یافته‌های حاصل از این مطالعات، و نقد و بررسی نقاط ضعف و قوت تحقیقات موجود، فضاها و زمینه‌های مغفول‌مانده در این حوزه را شناسایی کرده و به فهم عمیق‌تری از مسئله بدن به‌عنوان برساخته‌ای اجتماعی و سیاسی در مدرنیته ایرانی دست یابد. بنابراین، با اتکا به تحلیل محتوا و مضامین منابع موجود، به دنبال تحلیلی نظام‌مند از مسئله‌مندی، سنت مطالعاتی و روش‌شناختی این مطالعات هستیم. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد سنت جامعه‌شناسی با دورویکرد نظری پساساختارگرایانه و ساختارگرایانه رویکرد مسلط در مطالعات سیاست و بدن در علوم اجتماعی ایران طی دو دهه اخیر است. بدین لحاظ، در این تحقیقات اولویت اساسی با ساختار است و سوژه و کنش‌گر ایرانی، اگر هم دارای نقشی مؤثر باشند، تنها در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرند. در این معنا، اولویت تأثیر در حوزه بدن همواره با سیاست است و در اغلب مواقع، جبر ساختار بر اراده‌گرایی کارگزار غلبه می‌کند. به لحاظ روش‌شناسی نیز، رویکرد اغلب محققان رویکردی تاریخی است که داده‌های خود را براساس اسناد آرشیوی و منابع تاریخی به‌دست آورده‌اند. همچنین، در اغلب این پژوهش‌ها روش تحلیل گفتمان و تبارشناسی فوکویی در تفسیر داده‌ها و یافته‌های موجود استفاده شده است. اما در بیشتر موارد، گفتمان‌های موجود در حوزه بدن با تقلیل به دو گفتمان حاکم و گفتمان رقیب، یکسان‌انگاری شده‌اند. در واقع، اغلب این مطالعات گرفتار نوعی روایت کلان از مدرنیته ایرانی به‌طورعام و رابطه و نسبت میان سیاست و بدن در ایران به‌طورخاص بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: روش‌شناسی، سنت‌های مطالعاتی، سیاست، مرور نظام‌مند، مضامین، مطالعات بدن

۱. استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول

✉ zokaeci@atu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

✉ amanpour85@gmail.com

۱. مقدمه و بیان مسئله

تا پیش از دهه ۱۹۶۰، بدن نقش چندانی در مباحثات جامعه‌شناختی نداشت. برایان ترنر معتقد است عامل اصلی این امر را باید در اندیشه دوالیتۀ دکارتی جست‌وجو کرد. رنه دکارت^۱ در کتاب گفتار درباره‌ی روش با بیان این گزاره که «می‌اندیشم، پس هستم»، رأی به دوالیسم ذهن و بدن می‌دهد و هستی انسان را منوط به اندیشه‌ی او می‌داند. چنین نگرشی به کنش‌گر انسانی نمی‌تواند قائل به هیچ مشروعیتی برای مباحث بدن در علوم انسانی باشد. برای سالیان دراز، بدن در حوزه‌ی علوم طبیعی تعریف می‌شود و علوم اجتماعی از پرداختن به آن غفلت می‌نماید. کنش‌گر اجتماعی نه براساس بدن گوشتی و جسمانی خویشتن، بلکه بر مبنای آگاهی، معنا، دانش و معرفت مورد شناخت و بررسی علمی اندیشمندان اجتماعی قرار می‌گیرد و چپستی آن به بوتۀ نقد کشیده می‌شود.

اما همان‌گونه که سارا نتلتون^۲ معتقد است، تحولات اجتماعی گوناگون در چند دهه‌ی اخیر، همچون پیشرفت‌های فناوری‌های نوین که امکانات و فرصت‌های جدیدی را برای دخل و تصرف در بدن فراهم می‌نماید، ورود زنان در سطحی گسترده به بازار کار جهانی و تلاش‌های آنان برای کنترل بر بدن خود، طرح بحث مالکیت بر بدن‌ها و حق انتخاب مرگ توسط صاحبان اصلی آن‌ها و در نهایت، رابطه‌ی میان بدن و ایدز و امروزه، بدن و کرونا که نظام سلامت را در جایگاهی مهم‌تر از نظام درمان قرار می‌دهد، زمینه‌ی گسترش بدن‌آگاهی و حرکت به سوی جامعه‌ای جسمانی را ایجاد کرده است. بدین لحاظ، امروزه جامعه‌شناسان ناگزیر از پرداختن به وجهی از موجودیت کنش‌گر اجتماعی هستند که برای سال‌ها آن را از حوزه‌ی مطالعاتی خود کنار گذارده بودند. نوربرت الیاس، میشل فوکو، آدرنو، هورکهایمر و بوردیو از جمله مهم‌ترین این نظریه‌پردازان به حساب می‌آیند.

درواقع، اگرچه بدن در طول تاریخ از سویه‌های گوناگون دارای اهمیت بوده است، اما این دنیای مدرن و مفهوم‌پردازی‌های مدرنیته است که هویت انسان مدرن را با بدن و متعلقات آن تعریف می‌کند. به بیان دیگر، در دنیای مدرن هر فرد پیش از هر چیز یک بدن

1. Rene Descartes
2. Sarah Nettleton

است. سراسر بدن او حامل یک نشانه است که به او هویت می‌بخشد. در این معنا، او با بدن خود هویت متکثر خویشتن را به نمایش می‌گذارد و پیش از زبان گفتاری، با بدن خود با دیگران ارتباط می‌گیرد. در واقع، هر انسانی در هر لحظه با بدن خویشتن در حال ارتباط و معنادگی به خود و جامعه پیرامون خود است که زمینه‌کنش‌گری او را به مثابه یک سوژه فعال فراهم می‌آورد. بنابراین، می‌توان گفت بدن نماینده زیست فرهنگی و اجتماعی هر فرد در جامعه است؛ چراکه بودن و هستی انسان در جامعه بیش از هر چیز در پیوست با بدن‌بودگی او تعریف می‌یابد. اما بدن‌مندی در جامعه مدرن همواره بدن را در ارتباط با قدرت و سیاست قرار می‌دهد. بدن در این جا، دیگر تنها پوششی از پوست و خون به‌شمار نمی‌رود که بیولوژی انسانی را نمایندگی کند، بلکه مکانی برای اعمال قدرت و سلطه هنجارهایی است که نماینده فرهنگ و اندیشه حاکم محسوب می‌شود. در نتیجه، اگر بدن فراتر از هنجارهای رایج عمل کند، طرد می‌شود و مورد تنبیه قرار می‌گیرد؛ چراکه نمی‌تواند خارج از چارچوب بایدها و نبایدهای قدرت حاکم عمل کند. پس می‌توان گفت بدن در دوران مدرن مجموعه‌ای از هنجارها تلقی می‌شود که قدرت را نمایندگی می‌کند و هویت خود را نیز از کانون‌های قدرت دریافت می‌دارد. اما این چیزی نیست جز فروغلتیدن در یک موقعیت پارادوکسیکال میان قدرت و بدن که یکی در صدد کنترل، رام‌کردن، انضباط‌بخشیدن و هدایت آن برای محافظت از سلطه، هژمونی و مشروعیت خود است و دیگری با بدن‌بودگی خود در پی سوژگی، مقاومت و به‌چالش کشیدن قدرت، مشروعیت، سلطه و هژمونی آن است.

در ایران نیز، از دوره ناصری تاکنون، بدن همواره محل مناقشات، کشمکش‌ها و رقابت میان گروه‌های اجتماعی، احزاب سیاسی و گفتمان‌های مختلف بوده است. در این دوره، بدن از نقش و جایگاه مهم و ویژه‌ای در عرصه عمومی ایران برخوردار شده و شیوه‌های شکل‌گیری قدرت، نیرو و توان جامعه با مرکزیت‌یافتن بدن انسان‌ها ممکن شده است. پس، هرگاه بخواهیم چستی سامان سیاسی نوین را در دولت‌ملت ایران فهم و ادراک نماییم و چگونگی تفاوت آن را در ایران معاصر با الگوهای رایج در کشورهای غربی مورد شناخت قراردهیم، ضروری است که رابطه دوسویه سامان سیاسی و بدن را در ایران، چگونگی اداره

بدن‌ها به‌واسطه سامان سیاسی، سیر تحولات صورت گرفته، و امکان‌ها و اشکال تاریخی و پویای مقاومت و به‌چالش کشیدن هنجارهای مسلط را در این حوزه بررسی و مطالعه کنیم؛ چراکه شکل‌گیری دولت مدرن در ایران همچون غرب، حول بدن و مشارکت و مداخله سازمان‌یافته جمعی برای بدن‌ها صورت گرفته است؛ مانند کنترل و انضباط که نخستین بار در حوزه‌هایی مثل ارتش، نظام آموزش و سلامت جامعه به‌کار گرفته شدند.

با وجود این، مطالعات بدن در ایران به‌طورکلی حوزه‌ای نوپا در علوم اجتماعی به‌شمار می‌رود که عمر آن بیشتر از دو دهه نیست و البته، این مطالعات به‌دلیل تقلیل‌گرایی در ابزار پژوهش و همچنین، نظریه‌پردازی‌های محدود، هرگز نتوانسته است به نتایج درخور دست یابد. این در حالی است که زمینه‌های مختلف تاریخی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه ایرانی از پتانسیل فراوانی برای رشد و توسعه حوزه‌های مختلف مطالعاتی در این زمینه برخوردار است. ضمن آن‌که مطالعه نقش، ارتباط، و جایگاه بدن در فرایند مدرنیته و پیدایش دولت‌مملت مدرن در ایران به‌طور خاص می‌تواند امکانی جهت مطالعه و فهم تحولات و دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در ایران به‌شمار رود. بدین لحاظ، در تحقیق حاضر تلاش خواهیم کرد تا مروری نظام‌مند (سیستماتیک) بر آثار و پژوهش‌های انجام‌گرفته در زمینه مطالعات بدن در حوزه علوم اجتماعی ایران طی دو دهه اخیر داشته باشیم. چنین مطالعه‌ای علاوه بر جمع‌بندی رویکردها، روش‌ها، مسائل، و یافته‌های حاصل در این مطالعات، و نقد و بررسی هر یک از آن‌ها، می‌تواند زمینه‌های مغفول‌مانده را در این حوزه کشف کند و ظرفیت ایدئالی برای درک عمیق‌تر بدن به‌عنوان برساخته‌ای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در مدرنیته ایرانی فراهم سازد. پس در این پژوهش به‌دنبال پاسخ بدین پرسش‌ها خواهیم بود: اصلی‌ترین مضامین مورد استفاده در این پژوهش‌ها چه بوده است؟ جایگاه این تحقیقات به‌لحاظ مسئله‌شناختی، سنت مطالعاتی و روش‌شناختی کجاست، و نقاط ضعف و قوت آن‌ها چیست؟ اصلی‌ترین مؤلفه‌هایی که یافته‌های این محققان بدان‌ها اشاره دارند کدام‌اند؟ و در نهایت، در مسیر پیش رو، چه پیشنهادهایی می‌توان در این حوزه مطالعاتی ارائه کرد؟

۲. روش پژوهش

در این مقاله، روش مرور نظام‌مند (سیستماتیک) راهنمای ما برای ارزیابی و تلخیص پیشینه تحقیقات در زمینه مطالعات سیاست و بدن در ایران بوده است تا به درک جامعی از آن‌ها برسیم. این امکان برای ما فراهم شد تا بتوانیم به ارزشیابی انتقادی آن‌ها براساس مضامین مورد مطالعه، سنت مطالعاتی، روش پژوهش، و یافته‌ها و نتایج نهایی نیز پردازیم. آثار و متونی که تلاش کردیم تا در این مقاله مرور کنیم شامل کتب، مقالات و پایان‌نامه‌هایی بوده است که طی دو دهه اخیر توسط محققان ایرانی و خارجی در رابطه با موضوع مطالعات سیاست و بدن در ایران تألیف و به چاپ رسیده‌اند. مقالات و پایان‌نامه‌ها با جست‌وجو در پایگاه‌های مقالات علمی مانند SID, Magiran, Ensani, Noormags و پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) با استفاده از کلیدواژه‌های بدن، جنس، جنسیت، سکسوالیته، زنانگی، مردانگی، مُد، زیبایی، ورزش و تربیت‌بدنی، بهداشت و سلامت، نظام آموزشی، ارتش و نیروی نظامی، کنترل، انضباط، نظم، زندان، تنبیه، بیمارستان، تیمارستان، دولت‌ملت مدرن در ایران شناسایی شدند. سپس با خواندن چکیده همه مقالات و پایان‌نامه‌ها، پژوهش‌هایی که در میدان مطالعه ما قرار نداشتند، از دایره انتخاب حذف شدند. در مرحله آخر نیز با خواندن کل مقالات، تحقیقاتی که مشابه یکدیگر و تکراری بودند، غربال شدند. در نهایت، ۲۱ مقاله و پایان‌نامه و ۱۸ کتاب انتخاب شدند. همچنین، برای تجزیه و تحلیل این متون از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده کردیم و در این روند، تکنیک خودبازبینی محقق را به کار بردیم. طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، مکرراً داده‌ها را مرور کردیم تا از نتایج حاصل اطمینان یابیم (اعتبارپذیری). همچنین، یافته‌های پژوهش و چگونگی تفسیر و تحلیل آن‌ها را مستند کردیم (تأییدپذیری) و در تمامی مراحل، استخراج اطلاعات و داده‌های تحقیقات (مراحل غربال‌گری)، جست‌وجوی مضامین و شناسایی الگوها، حفظ و نگه‌داری شده است (اطمینان‌پذیری).

۳. یافته‌ها

در مرور تحلیلی منابع انتخاب‌شده در این تحقیق، به تحلیل نمونه‌های پژوهش در دو بخش «بررسی مؤلفه‌های شکلی» و «بررسی جنبه‌های محتوایی» خواهیم پرداخت.

۳-۱. بررسی مؤلفه‌های شکلی و روش‌شناسی

۳-۱-۱. معرفی قالب آثار علمی

آثار بررسی شده در این تحقیق در سه قالب پایان‌نامه، کتاب، و مقاله‌های علمی بوده‌اند که در نشریات معتبر علمی-پژوهشی چاپ شده‌اند. البته، شمار آثار موجود در زمینه مطالعات بدن و سیاست در ایران بسیار بیش از موارد انتخاب شده در این مقاله بوده است، اما به دلایل زیر از مطالعه و بررسی ما کنار گذارده شدند:

الف) بخشی از این پژوهش‌ها و آثار خارج از حیطه علوم اجتماعی و در حوزه ادبیات و رمان، پزشکی یا روان‌شناسی قرار داشتند که معطوف به هدف مطالعه ما نبودند.

ب) بر مبنای شاخص‌هایی که در مطالعه این متون در نظر گرفته بودیم، برخی از این تحقیقات از حداقل استانداردهای لازم برای یک پژوهش علمی برخوردار نبودند. بنابراین، از مجموع منابع مورد بررسی، تنها ۳ پایان‌نامه دانشگاهی در مقاطع تحصیلات تکمیلی، ۱۸ مقاله علمی-پژوهشی و ۱۸ کتاب مورد انتخاب قرار گرفتند.

۳-۱-۲. روش تحقیق آثار

روش تحقیق مورد استفاده در تمامی این تحقیقات، به جز یک مورد، روش کیفی بوده و در این میان، روش تاریخی مبتنی بر تحلیل و توصیف اسناد و متون تاریخی (۲۹ اثر) روش غالب در این آثار به شمار می‌رود. همچنین، اغلب پژوهشگران از روش‌های تحلیل گفتمان، دیرینه‌شناسی، و تبارشناسی فوکویی (۱۶ اثر) در تحلیل و توصیف داده‌های تاریخی بهره برده‌اند. سایر روش‌های مورد استفاده بدین شرح بوده‌اند: ۳ مورد بازنمایی، ۲ مورد نشانه‌شناسی، ۱ مورد مردم‌نگاری، ۱ مورد داده‌بنیاد، ۱ مورد تاریخی-تطبیقی، ۱ مورد پدیدارشناسی، و ۱ مورد تحلیل محتوای کمی-کیفی.

جدول ۱. منابع انتخاب شده به منظور تحلیل

ردیف	محققان	عنوان	روش پژوهش
۱	کامرون مایکل امین ۲۰۰۴ (۱۳۸۲)	کتاب واردات «فرهنگ زیبایی» به ایران در دهه ۱۹۲۰ و دهه ۱۹۳۰: فردگرایی بازاریابی توده‌ای در عصر فداکاری ضدامپریالیستی	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۲	رکسانه ورزی ۲۰۰۶ (۱۳۸۴)	کتاب ارواح جنگجوی جوان، رسانه‌ها و شهادت در ایران پس از انقلاب	مردم‌نگاری
۳	فاطمه صادقی ۱۳۸۴	کتاب جنسیت، ناسیونالیسم و تجدد در ایران؛ دوره پهلوی اول	تحلیل گفتمان
۴	ژانت آفاری ۲۰۰۹ (۱۳۸۷)	کتاب سیاست جنسی در ایران مدرن	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۵	فیروزه فروردین ۱۳۸۸	پایان‌نامه بازنمایی ایدئولوژی جنسیت در گفتمان مشروطه	بازنمایی
۶	احمد اخوت ۱۳۸۹	کتاب دو بدن شاه؛ تأملاتی درباره نشانه‌شناسی بدن و قدرت	نشانه‌شناسی
۷	فیروزه کاشانی ثابت ۲۰۱۱ (۱۳۸۹)	کتاب شهروندان باردار؛ زنان و سیاست‌های مادری در ایران	تبارشناسی
۸	سیدحسین سراج‌زاده و دیگران ۱۳۹۱	مقاله گفتمان جامعه پاک: شالوده‌شکنی سیاست نمایش بدن زنانه در دوره پهلوی	تحلیل گفتمان
۹	محمدسعید ذکایی و مریم امن‌پور ۱۳۹۱	کتاب درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران	تحلیل گفتمان
۱۰	فاطمه نوبهار ۱۳۹۲	پایان‌نامه بدن زن در گفتمان سیاسی جمهوری اسلامی	تحلیل گفتمان
۱۱	استفانی کرونین ۲۰۱۴ (۱۳۹۲)	کتاب کمپین‌های ضدحجاب در جهان اسلام؛ جنسیت، مدرنیسم و سیاست لباس	تحلیل گفتمان
۱۲	عبدالرسول خیراندیش و اکرم کاوسی ۱۳۹۵	مقاله بیماری‌های همه‌گیر مؤثر بر جمعیت؛ اقدامات دولت مرکزی و عوامل تأثیرگذار بر آن (سواحل شمالی خلیج فارس ۱۳۰۰-۱۳۲۰)	توصیفی-تحلیلی
۱۳	علی ایمانی و علی اصغر قاسمی ۱۳۹۵	مقاله سیاست‌گذاری خدمت سربازی و فرایند ملت‌سازی در ایران	داده‌بنیاد (گراند توری)
۱۴	لادن رهبر، لانگمن، کونین ۲۰۱۸ (۱۳۹۶)	مقاله بدن زنانه همچون حامل هویت ملی در ایران، تحلیل انتقادی گفتمان بازنمایی بدن زنانه در محتواهای آنلاین زنانه	تحلیل گفتمان (بازنمایی)
۱۵	لادن رهبر، چیا لانگمن، گیلی کونین ۲۰۱۸ (۱۳۹۶)	مقاله مرا بکش اما زیباییم کن؛ آسیب و عاملیت در اقدامات زیبایی زنان در ایران معاصر	تحلیل گفتمان (مصاحبه نیمه‌ساختاریافته)
۱۶	امین بزرگیان ۱۳۹۶	کتاب ایده‌های خیابانی؛ نوشته‌هایی درباره شهر، تن و زندگی روزمره	پدیدارشناسی
۱۷	افسانه نجم‌آبادی ۱۳۹۶	کتاب زنان سیبیلو و مردان بی‌ریش: نگرانی‌های جنسیتی در مدرنیته ایرانی	تحلیل گفتمان
۱۸	لوسیا دیرینیرگر و آزاده کیان ۲۰۱۹	کتاب دولت - ملت و ساخت جنسیت، بدن و سکسوالیته: ایران، ترکیه و افغانستان	تاریخی-تطبیقی
۱۹	لیلا پاپلی یزدی، دژم‌خوی ۱۳۹۷	کتاب باستان‌شناسی سیاست‌های جنسی و جنسیتی در پایان عصر قاجار و دوره پهلوی اول	دیرینه‌شناسی
۲۰	یعقوب خزائی و شیرزاد خزائی ۱۳۹۷	مقاله تحول در آئین‌های اعدام در گذار از دوره قاجار به مشروطه و پهلوی (از مرگ هزارباره تا نقطه‌ی صفر تعدیپ)	تبارشناسی
۲۱	مرضیه عالی ۱۳۹۷	مقاله تاملی بر شکل‌گیری نظام آموزش مدرن در ایران مبتنی بر مناسبات قدرت - دانش در اندیشه میشل فوکو	تبارشناسی

ردیف	محققان	عنوان	روش پژوهش
۲۲	حمیده صدقی ۲۰۲۰ (۱۳۹۸)	کتاب سیاست و جنسیت در ایران؛ حجاب، کشف حجاب، حجاب مجدد	ترکیبی: مصاحبه، تاریخ شفاهی، میدانی، اسنادی
۲۳	الهام ناتیج ۲۰۲۰ (۱۳۹۸)	کتاب بدن زنان در رمان‌های عاشقانه ایران معاصر؛ سرکوب و مقاومت	بازنمایی
۲۴	حجت کاظمی و هادی کشاورز ۱۳۹۸	مقاله کنترل و هدایت جمعیت در قالب نهادها و تکنیک‌های جدید حکمرانی در ایران؛ از عباس میرزا تا رضاشاه	تبارشناسی
۲۵	محمود مقدس ۱۳۹۸	مقاله سازوکارهای انضباطی ایجاد ایزه به‌هنگار در عصر پهلوی اول بر مبنای نظریه حکومت‌مندی فوکو	تبارشناسی
۲۶	حامد طاهری‌کیا و دیگران ۱۳۹۹	کتاب فرهنگ بصری جنسیت لایق در دهه شصت ایران	نشانه‌شناسی
۲۷	زهره روحی ۱۳۹۹	کتاب تاریخ فرهنگی بدن و بدنمندی در ایران عصر جدید	تحلیل گفتمان
۲۸	فاطمه صادقی ۱۴۰۰	کتاب سیاست جنسیت در ایران معاصر: نقش دولت در تغییر وضعیت و حقوق زنان (۱۲۷۰ - ۱۳۹۲)	تاریخی-تطبیقی
۲۹	رایحه قره و سوسن باستانی ۱۴۰۰	مقاله بررسی جامعه‌شناختی مفهوم بدنمندی زنان در مطبوعات دوره‌ی پهلوی دوم: مطالعه موردی نشریه‌ی بیداری ما	تحلیل محتوای کمی-کیفی
۳۰	سیوان بالسلو ۱۴۰۰	کتاب مردانگی ایرانی در اواخر قاجار و اوایل پهلوی	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۳۱	سیدمرتضی حافظی و دیگران ۱۴۰۰	مقاله سیاسی کردن رنج؛ واکاوی گذار از قدرت آیینی قجری به قدرت انضباطی پهلوی	تبارشناسی
۳۲	مرضیه حسینی ۱۴۰۰	مقاله سامان بدن و شکل‌گیری مشاغل زنانه در عصر رضاشاه	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۳۳	سودابه معظمی‌گودرزی و شهیدانی ۱۴۰۰	مقاله مسائل مد و خودآرایی زنان در نشریه اطلاعات بانوان (۱۳۳۶ تا ۱۹۵۷/۱۳۴۰ تا ۱۹۶۱ م)	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۳۴	منظر محمدی ۱۴۰۰	کتاب سیاست‌های پوشاک در دوره قاجار و پهلوی اول	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۳۵	دیوید مناشری ۱۴۰۰	کتاب نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن	تاریخی (توصیفی-تحلیلی)
۳۶	قربانعلی کنارودی و مرادی‌نیا ۱۴۰۱	مقاله آموزش نظامی در مدارس نظامی و غیرنظامی در دوره پهلوی اول	تاریخی (مطالعه اسنادی)
۳۷	فاتح مرادی ۲۰۲۳ (۱۴۰۲)	مقاله سیاست‌های بدن در ایران: لباس، جنسیت و بدن	تبارشناسی (اکتشافی)
۳۸	فاطمه براتلو ۱۴۰۲	مقاله تبارشناسی هم‌ریخت‌شدن فضاهای آموزشی نوین در ایران عصر قاجاری	تبارشناسی (مطالعه اسنادی)
۳۹	محمد مالجو ۱۴۰۲	کتاب خیز خام	تاریخ‌نگاری اجتماعی (مطالعه اسنادی)

۲-۳. بررسی جنبه‌های محتوایی

در این بخش جنبه‌های محتوایی آثار شامل مسئله اصلی پژوهشگران، مضامین تحقیقات، سنت‌های مطالعاتی، و یافته‌های محققان مورد بررسی و مطالعه قرار خواهند گرفت.

اصلی ترین مسئله‌هایی که محققان در این آثار به آن پرداخته‌اند، عبارت‌اند از:
الف) بدن در فرایند مدرنیزاسیون و تشکیل دولت-ملت مدرن چه نقشی ایفا کرده و از چه جایگاهی برخوردار بوده است؟

ب) مدرنیته و فرایندهای جهانی شدن بر تحولات بدن و بدن‌مندی در ایران چه تأثیری داشته‌اند؟

ج) شکاف‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی چه تأثیری بر گفتمان‌های سیاسی بدن داشته‌اند؟

محققان برای پاسخ به مسئله تحقیق، موضوعات و مضامین متفاوتی را دستمایه تحقیقات خود قرار داده‌اند؛ همچون جنس، جنسیت، روابط جنسی، جمعیت، مرگ، نظام درمان و سلامت و بهداشت (بیمارستان، تیمارستان)، نوانخانه، نظام آموزشی، نظام قضایی (زندان، سازوکارهای تنبیه، حقوق فردی)، روان‌کاوی، خدمت سربازی، نیروی نظامی و انتظامی (سازوکارهای پلیس)، پوشاک، حجاب، مدیریت بدن، ورزش و تربیت بدنی، آرایش و پیرایش، مد و زیبایی. با وجود این، بررسی آثار محققان ایرانی در این حوزه مطالعاتی نشان می‌دهد، اصلی‌ترین مضامینی که اغلب این تحقیقات به آن‌ها پرداخته‌اند معطوف به جنسیت، مد و زیبایی، حجاب و پوشش، به‌ویژه با تأکید بر زنانگی در مدرنیته ایرانی بوده است. اگرچه سایر حوزه‌ها مانند بهداشت و سلامت، نظام آموزشی، و ارتش نوین در رده بعدی توجه این محققان قرار داشته‌اند، اما حتی در این آثار هم مضامین مورد استفاده اغلب در رابطه مستقیم یا غیرمستقیم با جنسیت (زنانگی یا مردانگی) بوده‌اند. همچنین، مواردی مانند زندان، نظام قضایی، تیمارستان، روان‌کاوی، نهاد خانواده، نظام مالیاتی، نوان‌خانه‌ها، فضاها شهری، و غیره بسیار کمتر از دیگر مضامین و مؤلفه‌های مرتبط با بدن و سیاست در ایران مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته‌اند. به نظر می‌رسد ضعف سنت تاریخ‌نگاری اجتماعی و فرهنگی در ایران و نیز، اتکای زیاد به داده‌های تجربی حاصل از میدان‌های محدود تجربی، یا تحدید پژوهش به یک برش زمانی خاص، موجب شده است تا محققان ایرانی تمایل کمتری به تحلیل‌های متن‌مند و چندبعدی از مقوله بدن

و سیاست‌های مربوط به آن داشته باشند. از سوی دیگر، اتکاء به مسئله‌مندی‌های آماده در برخی از پژوهش‌ها، شباهت و هم‌شکلی را در طراحی‌های پژوهش به‌دنبال داشته است.

۲-۲-۳. سنت‌های مطالعاتی تحقیقات

امروزه در حوزه علوم اجتماعی شاهد فروریختن مرز میان رشته‌ها هستیم و همچون جامعه‌شناسان کلاسیک بر مرزبندی دقیق بین حوزه‌های مختلف مطالعات اجتماعی تأکید نمی‌شود. همچنین، در بسیاری از این پژوهش‌ها محققان از روش‌ها و رویکردهای نظری/مفهومی ترکیبی بهره می‌گیرند. اما با توجه به رویکرد غالب محققان در منابعی که مورد مطالعه قرار دادیم می‌توان گفت؛ پژوهشگرانی که در حوزه جامعه‌شناسی و مطالعات جنسیت مشغول فعالیت و تولید آثار هستند، بیشترین علاقه‌مندی را به پژوهش در زمینه مطالعات بدن و سیاست در ایران داشته‌اند.

جدول ۲. سنت‌های مطالعاتی تحقیقات

تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری اجتماعی	مطالعات جنسیت	مطالعات فرهنگی	تاریخ فرهنگی	جامعه‌شناسی
۴	۱۵	۲	۳	۱۵

شاید از مهم‌ترین دلایل این امر بتوان به اهمیت و نقش مؤثر ساختار و حاکمیت سیاسی در فرایند مدرنیزاسیون و به تبع آن، تحولات بدن در جوامعی مانند ایران، پیوند ناگسستنی میان ایدئولوژی و بدن در ایران، غلبه رویکرد سیاست فرهنگی در محافل آکادمیک ایرانی، رشد علائق فمینیستی و به تبع آن، علاقه‌مندی به مطالعات جنسیت در میان زنان پژوهشگر اشاره کرد. بنابراین می‌توان گفت بیشتر مطالعات محققان در زمینه سیاست و بدن در ایران متأثر از رویکردهای جامعه‌شناسی (ساختارگرایی، پساساختارگرایی، و تلفیقی) و مطالعات جنسیت بوده است. با وجود این، سنت مطالعاتی تاریخ‌نگاری (و تاریخ‌نگاری اجتماعی)، تاریخ فرهنگی و نیز، مطالعات فرهنگی از سوی برخی از این محققان به کار گرفته شده است. در ادامه تلاش خواهیم کرد تا به‌طور اختصار به رئوس هر یک از این رویکردها در حوزه مطالعات سیاست و بدن در ایران پردازیم:

الف) سنت جامعه‌شناختی در مطالعات بدن

جامعه‌شناسی بدن یکی از حوزه‌های جامعه‌شناسی است که به چگونگی صورت‌بندی بدن به‌مثابه جایگاه سلامت، تندرستی، ظاهر فیزیکی و شیوه رفتار کنش‌گران متناسب با الزامات قدرت می‌پردازد. سه رویکرد ساختارگرایانه، پسا‌ساختارگرایانه، و رویکرد تلفیقی از جمله شاخه‌های مطالعاتی در این زمینه است که هریک تلاش می‌کنند از منظری جداگانه و متفاوت به بدن و بدنمندی در عصر مدرن بپردازند.

رویکرد ساختارگرایانه در مطالعات بدن. مسئله اساسی این نظریه‌پردازان مطالعه نسبت میان «بدن» و «بدنمندی» با «جامعه» و «روابط اجتماعی» است. از این دیدگاه، بدن متأثر از ساختارهای کلان اجتماعی معرفی می‌شود و محققانی که از این منظر به مطالعه بدن و سیاست در ایران می‌پردازند، به نقش مهم و اساسی ساختارهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در تحولات بدن و بدنمندی در مدرنیزاسیون ایرانی از یک‌سو و تحولات جهانی شدن از سوی دیگر تأکید می‌ورزند. آن‌ها در تجزیه و تحلیل خود بر نقاط اقتدار و نقش مهم دولت و ساختار سیاسی متمرکز می‌شوند و بدین جهت در تلاش برای همگون‌سازی و مسلط‌دانستن روح زمانه بر تاریخ معاصر ایران و انسجام‌بخشی به آن هستند.

برای مثال، نویسنده کتاب سیاست‌های پوشاک در دوره قاجار و پهلوی اول به بررسی تحول سبک پوشاک در ایران در نتیجه دگرگونی نهادها و ساختارهای فکری، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در دوره‌های قاجار و پهلوی نخست می‌پردازد. در واقع، محقق نقش اجتماعی قدرتمند پوشاک را در جامعه ایران بررسی و تلاش می‌کند تا سازوکار آن را، آن‌جا که به ابزاری سیاسی برای سویه‌های قدرت بدل می‌شود، آشکار سازد. همچنین، کامرون امین^۱ در مقاله «واردات «فرهنگ زیبایی» به ایران در دهه ۱۹۲۰ و دهه ۱۹۳۰: فردگرایی بازاریابی توده‌ای در عصر فداکاری ضدامپریالیستی» تلاش دارد تا با برجسته‌سازی فرایندهای جهانی شدن مدرنیته و امپریالیسم فرهنگی و اقتصادی غرب نشان دهد که چگونه زنان ایرانی با ورود «فرهنگ زیبایی» توسط بازرگانان و اجرای «پروژه بیداری زنان» توسط حکومت، در دهه‌های ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰، وارد چرخه بازاریابی توده‌ای

شدند. امین در این مقاله شرح می‌دهد که اهداف این دو پروژه اقتصادی (بازرگانی) و سیاسی هرچند با یکدیگر متفاوت بود، اما هر دو پروژه تعریفی را از «زنانگی مدرن» در ایران بسط دادند که با مصرف‌گرایی رابطه مستقیم داشت. زنان ایران می‌بایست برای اثبات مدرن شدن ایران، فرهنگ زیبایی زنان آمریکایی را الگوی زیبایی قرار می‌دادند، صفحات مُد در مطبوعات را دنبال می‌کردند، پوشش و آرایش خود را تغییر می‌دادند، و همچنین از تناسب اندام، تحصیلات و تعامل اجتماعی غافل نمی‌ماندند (امین، ۲۰۰۴).

در مقاله «مرا بکش اما زیبایی کن؛ آسیب و عاملیت در اقدامات زیبایی زنان در ایران معاصر» نیز، نویسندگان با تکیه بر مفاهیمی مانند اقدامات مضر فرهنگی و زیبایی درصد هستند تا نشان دهند که چگونه با وجود انتقادات موجود نسبت به جنبه‌های جنسیتی فعالیت‌های زیبایی بین زنان ایرانی، این کارها همچنان در مقیاسی وسیع انجام می‌شوند. این پژوهشگران معتقدند؛ در ایران معاصر، بدن زن به‌عنوان فضای مورد مناقشه برای بیان سرمایه اجتماعی، تحت تأثیر استانداردهای جهانی شده زیبایی است که عمدتاً بر آرمان‌های زیبایی غربی تکیه دارند. آن‌ها به بررسی شیوه‌های زیبایی‌سازی در ایران می‌پردازند و این اقدامات و شیوه‌ها را درون گفتمان‌های مذهبی و سیاسی بدن و بدنمندی در ایران معاصر قرار می‌دهند. درنهایت، این مطالعه تجربی نشان می‌دهد که علی‌رغم رواج اقدامات و شیوه‌های خاص زیبایی در ایران، به‌ویژه جراحی بینی، اقدامات زیبایی‌سازی نه به‌عنوان یک خیر عمومی، بلکه همچون یک شر ضروری توسط زنان جوان ایرانی تلقی می‌شود (رهبر و دیگران، ۱۳۹۶).

رویکرد پساساختارگرایانه در مطالعات بدن. به‌باور فدرستون^۱؛ از نظریه‌پردازان رویکرد پساساختارگرایی، تصور از بدن یک تصور ذهنی است که در ارتباط با دیگران شکل می‌گیرد. در واقع، پذیرش اجتماعی و پایگاه افراد در جوامع مدرن تا حد زیادی به ظاهر افراد بستگی دارد و بدن و چهره افراد، معرّف خود به‌شمار می‌آیند. ضمن آن‌که تصور از بدن در دوره‌های مختلف تاریخی و در فرهنگ‌های مختلف متفاوت است. چنان‌که در آثار فرگوسن نیز اشاره شده، تعریف خاص، محدود و مشخص از بدن در طول قرن ۱۹ تحول یافته و تعاریف مبهم و متنوع از بدن جایگزین آن گشته است.

1. Mike Featherston

اما میشل فوکو^۱ را می‌توان نخستین نظریه‌پرداز پسا‌ساختارگرایی دانست که به‌صورتی بنیادین به تفکر دربارهٔ موضوع بدن در شکل‌گیری مدرنیته پرداخته است. او در آثار متعددی که در این زمینه نگاشته است، نشان می‌دهد که مدرنیته با ایجاد هنجارهای اجتماعی برای کنترل بدن‌ها و مشروعیت‌بخشی به این هنجارها پدیدار شده، توسعه یافته و وجهی جهان‌شمول پیدا کرده است. یعنی، مدرنیته محصول شیوه‌ای از تعبیر و تفسیر از «طبیعت» است که خود انسان آن را ابداع کرده، و گروهی از رفتارها و موقعیت‌های انسان را «هنجارمند» و گروهی دیگر را «ناهنجار»، گروهی از آن‌ها را دارای حق «حضور» اجتماعی و گروه دیگر را شایسته «طرد» اعلام و آن را به اجرا گذاشته است. از این دیدگاه، برای فهم و ادراک پدیدهٔ مدرنیته و لحظهٔ اکنون و به‌طور خاص، مطالعهٔ جامعهٔ محلی، ضروری است که به بدن و تاریخ بدن در آن جامعه پرداخته شود.

بدین لحاظ، پژوهشگرانی که مطالعات‌شان از این منظر صورت می‌گیرد به تحلیل نقش «گفتمان» در ایجاد انضباط و قاعده‌مندی در رفتارهای بدنی و تحول روش‌های مدیریت یا سرکوب بدن می‌پردازند. در این رویکرد، توجه به بدن به مثابهٔ واقعیتی است که توسط گفتمان تولید و در گفتمان متبلور می‌گردد که صورت‌های مختلف و متغیری از قدرت را می‌توان در آن سرمایه‌گذاری و به نمایش گذاشت. بنابراین، بدن مکان‌گایی کنترل سیاسی و ایدئولوژیک، نظارت و قاعده‌مندی معرفی می‌شود. بدنی که در معرض قدرت انضباطی منحصر به فردی از جانب نهادهای دولتی چون مدارس، پزشکی، روان‌کاوی و حقوق بوده است که هرگونه تخطی از هنجارها و مرزهای مرسوم رفتارهای بدنی را تنبیه کرده و با تعریف بدن سالم به دنبال ابقاء اثر بخشی و کارایی بدن‌های جسمانی بوده‌اند.

مقالهٔ «سازوکارهای انضباطی ایجاد اُبژهٔ به‌هنجار در عصر پهلوی اول بر مبنای نظریهٔ حکومت‌مندی فوکو» از جمله پژوهش‌هایی است که در سنت پسا‌ساختارگرایی و با رویکرد نظری فوکو در این زمینه به نگارش درآمده است. نویسنده در تلاش است نشان دهد که شکل‌گیری بسیاری از نهادهای مدرن در عصر پهلوی اول امری اتفاقی نبوده است، بلکه برآمده از یک عقلانیت سیاسی خاص بوده و با هدف تغییر زیست-سیاست ایرانی صورت

1. Michel Fouault

گرفته است. سؤال اصلی پژوهش حاضر آن است که «حکومت پهلوی اول چرا و چگونه زیست-سیاست ایرانی را شکل داد؟» در پاسخ به این سؤال و با استفاده از نظریه حکومت‌مندی فوکو به‌عنوان رهیافت نظری پژوهش، این فرضیه به‌آزمون گذاشته می‌شود که رضاشاه از طریق ایجاد و تکوین نهادهایی همچون ارتش یک‌پارچه، ثبت احوال و بهداشت نوین به‌عنوان تکنیک‌های حکمرانی که برآمده از عقلانیت سیاسی خاصی به نام «مدرنیسم» بود، کوشید تا با تربیت ابژه-شهروندانی به‌هنگار، رابطه قدرت را نهادینه سازد و به تغییر زیست-سیاست ایران دست بزند. اهمیت مسئله مورد بحث در فهم دلایل اقدامات دولت مدرن و نحوه کاربست فنونی است که این دولت را در دستیابی به اهدافش یاری می‌رساند. لذا آشکارکردن سازوکارها و مناسبات اعمال سلطه در طول تاریخ و درک تفاوت‌های موجود میان حکومت‌ها از این منظر، از دستاوردهای نظری تحقیق است (مقدس، ۱۳۹۸).

رویکرد تلفیق‌گرایانه در مطالعات بدن. این رویکرد تعاملی درصدد تلفیق آمریت و ساختار در مطالعات بدن است. گیدنز^۱ که از شاخص‌ترین نظریه‌پردازان این نحله به‌شمار می‌رود، بر این باور است که هویت در دوران پیشامدرن دارای مبنایی الهیاتی و ماورایی بوده است، حال آن‌که در دوران مدرن دچار نوعی تقلیل‌گرایی شده و مبنایی زمینی و «این‌جهانی» می‌یابد. پس، بدن که پدیده‌ای دسترس‌پذیر است، اهمیت می‌یابد و مبنایی برای شکل‌دهی به هویت انسان مدرن در نظر گرفته می‌شود. این همان چیزی است که موجب می‌شود تا «جامعه‌ی دینی» متولد شود. در چنین جامعه‌ای شاهد اهمیت‌یافتن مصرف‌گرایی، زیبایی، مدلینگ، پرورش اندام و مواردی از این قبیل خواهیم بود. اموری که محققان حوزه مطالعات بدن در دستورکار تحقیقاتی خود قرار می‌دهند و در تلاش برای فهم مدرنیته و مدرنیزاسیون در ایران از این منظر هستند (گیدنز، ۱۳۷۸، ۱۴۸-۱۴۴ و ۳۰۸-۳۰۴).

برای مثال، در کتاب ارواح جنگجوی جوان، رسانه‌ها و شهادت در ایران پس از انقلاب نویسنده با تکیه بر تحقیقات مردم‌نگاری که بین سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰ در تهران انجام داده است، گزارشی از باورها و تجربیات ایرانیان جوان، طبقه متوسط و شهری ارائه می‌کند.

3. Anthony Giddenz

بیست و چند ایرانی به‌عنوان اولین نسلی که به‌طور کامل در دوران پس از تأسیس جمهوری اسلامی ایران به بلوغ رسیده‌اند، شاخص حیاتی موفقیت انقلاب اسلامی ملت را تشکیل می‌دهند. ورزی در این کتاب توضیح می‌دهد که چگونه از سال ۱۹۷۹، دولت ایران با استفاده از فیلم، نمایش‌های تلویزیونی، نقاشی دیواری، و با دستکاری تصاویر - به‌ویژه تصاویر مربوط به شهادت مذهبی و جنگ خونین با عراق در دهه ۱۹۸۰ - تلاش کرده است تا از سال ۱۹۷۹، یک حوزه عمومی اسلامی را تولید و اجرا کند. با این حال، بسیاری از جوانان ایرانی که نویسنده آن‌ها را تحصیل کرده معرفی می‌کند، بی‌سروصدا در برابر آمیختگی ایمان مذهبی و هویت سیاسی حکومت مقاومت می‌کنند.

مؤلف با برجسته‌کردن روندهایی که ادعای حکومت را مبنی بر تثبیت ارزش‌های اسلامی تکذیب می‌کند - از جمله افزایش نرخ خودکشی، مصرف مواد مخدر و رابطه جنسی خارج از ازدواج - تلاش دارد تا نشان دهد که با تمرکز بر تصاویر و عملکرد صحیح، کمپین دولت برای تولید الگوی اسلامی شهروندان تنها بر ظاهر ارتدکس مذهبی تأثیر گذارده و حوزه عمومی کاملاً مذهبی، سرابی است که بحران عمیق ایمان را در میان بسیاری از ایرانیان می‌پوشاند (ورزی، ۲۰۰۶).

ب) سنت مطالعات فرهنگی در مطالعات بدن

مطالعات فرهنگی بدن نشان می‌دهد که بدن‌های انسانی چگونه مورد فهم قرار می‌گیرند، درک افراد از بدنی که آن را در تصرف خود دارند و نیز، معنایی که برای جامعه دارد چگونه است، عاملین انسانی چگونه بدن‌های خود را مدیریت، رسیدگی، درمان یا متحول می‌سازند، ملاحظات افراد در بازنمایی بدن خود چگونه است و چه کدها و رمزهایی را از طریق آن ابراز می‌کنند؟ علاوه‌براین، مطالعات فرهنگی بدن تأثیر تعاملات با اشیاء پیرامونی، و الزاماتی را که این ارتباط بر نقش‌ها، روابط و دسترسی به معانی فرهنگی وارد می‌سازد، مورد بررسی قرار می‌دهد.

بدین ترتیب، نگاه فرهنگی به بدن، ابعاد موضوعی متنوعی را دربرمی‌گیرد که از آن میان، معناسازی و معنادهی به رفتارها و اظهارات بدنی، گفت‌وگوها و بازنمایی‌های مربوط به آن، زمینه‌های مؤثر بر این بازنمایی‌ها و آثار آن و نیز، تغییر و تحولات آن در اجتماعات

زمانی و مکانی، سهم قابل‌توجهی را به خود اختصاص می‌دهد. بدن‌های انسانی در ادبیات، شعر، آثار باستانی، نقاشی، نمایش‌ها، آیین‌های مذهبی، کتب و هنرهای دینی، رمان‌ها و رسانه‌های سنتی و مدرن به صورت‌های متنوعی به تصویر کشیده می‌شوند. هم‌چنین، مکانیسم فرهنگ رسانه‌ای و جهانی شدن ابعاد تازه‌ای بر این پیچیدگی می‌افزاید. از نمونه تحقیقاتی که از رویکرد مطالعات فرهنگی به پژوهش در زمینه بدن در ایران می‌پردازد، می‌توان به کتاب ایده‌های خیابانی؛ نوشته‌هایی درباره شهر، تن و زندگی روزمره نوشته امین بزرگیان اشاره کرد. او با اتکاء به منطق روشی و بینشی مطالعات فرهنگی، ایده‌های خیابانی را در سه بخش شهر، تن (یا همان بدن) و زندگی روزمره دسته‌بندی می‌کند. اختصاص یک بخش و جایگاه ویژه به مقوله تن و بدن در نگاه او و در نسبت با مسئله مهم شهر، موجب می‌شود که کار او در حوزه مطالعات بدن اهمیت یابد. بزرگیان با مفروض گرفتن منطق زمینه‌ای شهر در زندگی انسان معاصر، در سه فصل اصلی کتاب‌اش، شهر را در ارتباط با فضا، بدن و زندگی روزمره مورد مطالعه قرار می‌دهد. نویسنده در جستارهای این بخش، با تکیه بر آرای نظریه‌پردازان مهم علوم اجتماعی، نوعی خوانش از بدن و بدن‌مندی در نسبت با قدرت، مُد، رژیم غذایی و امر خصوصی/شخصی ارائه می‌کند (بزرگیان، ۱۳۹۶).

ج. سنت تاریخ فرهنگی در مطالعات بدن

تاریخ فرهنگی بدن نوعی شیوه تحلیل یا رویکرد خاص به بدن در جامعه معاصر است. درحالی‌که در تاریخ فرهنگ بدن، تاریخ به مثابه ماده تاریخی است، در تاریخ فرهنگی بدن، تاریخ به‌عنوان ابزار روشی برای تحلیل و ادراک بدن و بدنمندی به‌کار گرفته می‌شود. بدین‌لحاظ، در مطالعاتی که با رویکرد تاریخ فرهنگی به بدن و مناسبات آن با سامان سیاسی می‌پردازند، بدن به‌عنوان یک متغیر مستقل در نظر گرفته می‌شود و خلاف دیدگاه تاریخ فرهنگ، از دیدگاه‌های نخبه‌گرایانه و ذات‌گرایانه در این مطالعات احتراز می‌شود. در واقع، نه تنها بررسی فرهنگ نخبگان (فرهنگ والا)، بلکه مطالعه فرهنگ دیگر گروه‌های اجتماعی (فرهنگ عامه‌پسند) نیز در این زمینه اهمیت می‌یابد و به تجارب روزمره افراد از بدن و بدن‌مندی هم پرداخته می‌شود. بنابراین، متأثر از دیدگاه فوکو، حوادث و رخدادهایی در مطالعات بدن اهمیت می‌یابند که از قبل برنامه‌ریزی نشده‌اند. همچنین،

شکاف‌ها و گسست‌های تاریخی در شکل‌گیری و برساخت بدن در ایران بسیار مهم‌تر از دوره‌هایی محسوب می‌شوند که فارغ از شکاف و گسست هستند. بدین جهت، مطالعه تعارضات، تفاوت‌ها و چالش‌ها در دستورکار محققان قرار می‌گیرد و بدن و تحولات مربوط به آن، همواره تحت تأثیر ساختارهای فرهنگی و تاریخی جامعه یا تجارب فرهنگی و تاریخی کنش‌گران معرفی می‌شود. از منظر تاریخ فرهنگی بدن، هیچ روایتی از گذشته نمی‌تواند بازتاب اصیل یا بازنمای واقعی مناسبات میان سامان سیاسی و بدن در ایران باشد، بلکه بدن در مناسبات با قدرت و در بستر اجتماعی، فرهنگی و تاریخی هر دوره برساخته می‌شود.

کتاب درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران از نخستین آثار نوشته‌شده در ایران از این منظر است. نویسندگان در این کتاب با دوره‌بندی تاریخی ایران براساس گسست معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی در سپهر اندیشه ایرانیان، به سه دوره پیشامدرن، مشروطه، و مدرنیته، سعی در فهم تحولات عرصه بدن و بدنمندی در ایران داشته‌اند. آن‌ها گفتمان‌های بدن را در ایران هدف قرار داده و تلاش می‌کنند وجه گفتمانی، بازنمایانه و برساخته بدن را از خلال متون تاریخی ایران نشان دهند. به باور این محققان، تحلیل منابع و متون موجود بیان‌گر آن است که در فرهنگ پیشامدرن و سنتی، اگرچه در مقاطعی از تاریخ می‌توان تمایزات و تعارضاتی را نسبت به گفتمان‌های بدن شناسایی نمود، با این حال در وجه غالب در نگرش به دوتایی بدن جسمانی و غیرجسمانی، روح (جان) بر جسم اولی بوده، ارزش معنوی بدن به واسطه کارکرد آیینی آن ارزیابی می‌گردد، و بدن اعتبار خود را از جمع می‌گیرد. حال آن‌که با تحولات و تأثیرات مربوط به دوره مدرن، مقوله‌بندی‌ها و تعریف متفاوتی از بدن رواج می‌یابد. وضع قوانین و مقررات نوین، شکل‌گیری نهادهای جدیدی چون مدرسه و بیمارستان، رشد طبقه متوسط و گسترش فضاهای شهری، شرایط جدید و متفاوتی را برای انضباط‌بخشی و مدیریت بدن فراهم می‌سازد که خود به‌درجاتی، محرکی برای ترویج ارزش‌های فردگرایانه به‌شمار می‌آید (ذکایی و امن‌پور، ۱۳۹۲).

د) سنت مطالعات جنسیت در مطالعات بدن

مطالعات جنسیت یک حوزه بین‌رشته‌ای در علوم انسانی و علوم اجتماعی است که بیشترین فعالیت و تحقیقات آن متمرکز بر مسائل زنان، فمینیسم، جنسیت، جنس‌گونی، و

تبعیض‌های جنسیتی است. اگرچه سرچشمه رشته مطالعات جنسیت، جنبش‌ها و حرکت‌های زنان بوده، اما این رشته هرگز خود را محدود به موضوع جنسیت نکرده است و وجوه و ابعاد گوناگونی از زندگی و هستی اجتماعی انسان‌ها (و به‌ویژه زنان) را دربرمی‌گیرد. موضوعاتی از قبیل: خانواده، عشق، سیاست، حکومت، امنیت، جمعیت، مهاجرت^۱، اقتصاد، حقوق و تمامی مواردی که به زندگی فردی و اجتماعی افراد مربوط می‌شود، همگی جایگاه ویژه‌ای را در مطالعات جنسیت به خود اختصاص داده‌اند و هرگز نمی‌توان تأثیر این موارد را نسبت به جنسیت و هویت افراد نادیده گرفت. محققان این حوزه که علاقه‌مندی خود را به مطالعات بدن نشان می‌دهند، اغلب تحت‌تأثیر رویکردهای فمینیستی و پساساختارگرایی قراردارند و بدین جهت، توجه اصلی آنان معطوف به تقابل میان بدن‌های مردانه و زنانه، سلطه بدن‌های مردانه، بدن به‌مثابه یک ابژه، بدن به‌عنوان زبان و عامل شناخت‌شناسی بوده است.

ازجمله تحقیقاتی که در حوزه مطالعات بدن در ایران با رویکرد مطالعات جنسیت و توسط پژوهشگران این عرصه انجام یافته است، می‌توان به کتاب سیاست جنسی در ایران مدرن نوشته ژانت آفاری^۲ اشاره کرد. این کتاب به‌طور خاص بر پیامدهای مدرنیته بر جنسیت و امور جنسی در ایران می‌پردازد. نویسنده معتقد است؛ امور جنسی جایگاه و موقعیت بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای به‌ویژه در تاریخ نوین ایران داشته است. ایده اصلی کتاب آن است که تغییرات فرهنگی و پارادایمی پیرامون مفاهیم سنتی در زمینه مذهب، جنسیت، بهداشت و سلامت، سن، عدالت اجتماعی، طبقه اجتماعی و امثالهم که پس از انقلاب مشروطه به وقوع پیوسته، موجب شده است تا جامعه ایرانی از آن زمان تا کنون، در سطوح مختلف فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شاهد تغییرات چشمگیر در اخلاقیات جنسی و مطالبات جنسیتی باشد؛ تغییر و دگرگونی‌ای که آفاری از آن با عنوان «انقلاب جنسی در ایران» یاد می‌کند؛ انقلابی که تنها در سطح زبانی متوقف نمی‌ماند و به تحول کامل و همه‌جانبه در جهان ذهنی و عینی فرد و جامعه ایران نوین بازمی‌گردد. او این انقلاب را در

۱. مهاجرت در سال‌های اخیر در میان زنان تحصیلکرده جذابیت فزاینده‌ای یافته است (صرفی و دیگران، ۲۰۲۳).

زمینه مفهوم و کارکرد جنس و جنسیت متأثر و ناشی از برخورد و مواجهه درازمدت جامعه ایرانی با امپراتوری‌های روس، عثمانی و البته، کشورهای اروپایی همچون پرتغال، انگلیس و فرانسه می‌داند که در پایان، موجب ظهور و شکل‌گیری اصلاحات مردم‌سالارانه و همچنین، ملی‌گرایی مدرن در ایران بوده است (آفاری، ۲۰۰۹).

کتاب زنان سیپلو و مردان بی‌ریش: نگرانی‌های جنسیتی در مدرنیته ایرانی نوشته افسانه نجم‌آبادی دیگر اثری است که در سنت مطالعات جنسیت قرار می‌گیرد. نویسنده در این کتاب تلاش دارد تا نشان دهد که چگونه جنسیت و تمایلات جنسی همپای مدرنیته در ایران دچار تغییر و تحول شده است. کتاب، پژوهشی دقیق درباره امر جنسی در ایران به‌شمار می‌رود که از طریق مواجهه با غرب در قالب مفاهیمی همچون ملت، جنسیت، وطن و علم، صورت‌بندی جدیدی به خود گرفته است.

همچنین، کتاب مردانگی ایرانی در اواخر قاجار و اوایل پهلوی نوشته بالسلو، ایران‌شناس اسرائیلی، ظهور و توسعه الگویی جدید از مردانگی را در ایران مورد مطالعه قرار می‌دهد. الگویی که به باور نویسنده در اواخر قرن نوزدهم در ایران پدیدار شد و به دنبال آن و در عصر رضاشاه پهلوی، بر بیشتر جامعه و مناسبات اجتماعی در ایران تفوق و استیلا یافت. این کتاب با بررسی آرمان‌ها و رویه‌های مردانگی در دوران قاجار معتقد است که ظهور نظام آموزشی نوین و تعلیمات دانش و نیز، ارزش‌ها و مفاهیم غربی در این مدارس نهایتاً فهم جدیدی را از مردانگی در ایران به‌وجود آورد که با جنسیت‌بخشی به ملت در دوران مشروطه، اصلاحات ازدواج بین دو جنگ جهانی، و تلاش برای جایگزینی نظام تک‌همسری به جای شکل سنتی و پیشین آن، ورزش، پیشاهنگی و سربازی در دوران پهلوی اول، همه و همه، تنها تلاشی جهت بازتولید مردسالاری در جامعه ایرانی و حفظ سلطه آن‌ها بوده است. همچنین، نویسنده تلاش می‌کند تا نشان دهد که چگونه در دوره پهلوی اول و در پی سیاست‌های آمرانه و تحمیلی از بالا، ابعاد مختلف زندگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایرانیان، از جمله خودآگاهی جنسیتی دچار دگرگونی بنیادین گشت.

هـ) سنت تاریخ‌نگاری اجتماعی در مطالعات بدن

در دهه ۱۹۶۰ میلادی و با انتشار مجله «گذشته و حال»^۱ در انگلستان، انگاره‌های موجود در تاریخ‌نگاری اجتماعی مورد توجه قرار گرفت و عاملیت تاریخی متفاوت از چیزی نشان داده شد که تا آن زمان، از دیدگاه مورخین اهمیت داشت. همچنین، طی دهه ۱۹۸۰ تاریخ‌نگاران هندی و آمریکای لاتین علاقه خاصی به این نوع از تاریخ نشان دادند. آن‌ها با مطالعه تاریخ کشورشان که پس از استقلال و دوران استعمار نوشته شده بود، به این نتیجه رسیدند که این تاریخ از سوی ملی‌گراها مصادره شده و مطابق با مفاهیم، علائق و منافع آن‌ها به نگارش درآمده است. در این نحوه تاریخ‌نگاری، حوادث و رخداد‌های تاریخی که با منافع ملی‌گرایان همسو نبوده‌اند، به‌طور کامل از تاریخ حذف شده یا در حاشیه قرار گرفته‌اند. تاریخ‌نگاران فرودستان بر این باورند که شباهت‌های زیادی میان این نوع از تاریخ‌نگاری با تاریخ‌نگاری دوره استعمار وجود دارد؛ چراکه در هر دوی آن‌ها، تاریخ از نگاه نخبه‌گرایانه و رویکرد از بالا نوشته می‌شود. از این منظر، سوژه نخبه است که به‌عنوان عامل اصلی دگرگونی‌های اجتماعی معرفی می‌شود، خواه این سوژه را نخبه استعمارگر بدانیم، یا سوژه ملی‌گرای وطنی معرفی کنیم.

پس، هدف تاریخ‌نگاران اجتماعی در مطالعات سیاست و بدن در ایران، همچون سایر تاریخ‌نگاران اجتماعی، بازشناساندن صدا و عاملیت افرادی است که در لابه‌لای اسناد تاریخی صدایشان به خاموشی گراییده و گم شده است. در این رویکرد، عاملیت تاریخی در رابطه میان سامان سیاسی و بدن در ایران تنها به نخبگان جامعه؛ همچون دربار، دیوان‌سالاران، نظامیان، و روشن‌فکران اختصاص ندارد، بلکه تهی‌دستان، درحاشیه‌ماندگان و فرودستان جامعه هم به‌همان اندازه در فرایند مدرنیته در ایران و به‌تبع آن، تحولات مربوط به حوزه بدن سهیم هستند.

کتاب خیز خام نوشته محمد مالجو از جمله این تحقیقات به‌شمار می‌رود. نویسنده با بهره‌گیری از اسناد عمدتاً منتشر نشده، روایتی از تاریخ نانوشته زندگی مستمندان را در عصر پهلوی ارائه می‌دهد؛ برشی از زندگی گدایان، ولگردان، عجزه و ارامل، بی‌نویان و بی‌خانمانان،

دوره‌ماندگان و بیکاران فقیر، یتیمان بی‌کس و مجانین بی‌سرپناه، کوچندگان تهی‌دست، سالمندان بی‌چیز و ازکارافتادگان بی‌بضاعت. مالجو، در پی تاریخ‌نگاری اجتماعی با رویکرد تاریخ از پایین، سنت مسلط میان تاریخ‌نگاران را به پرسش می‌گیرد که انواع کامیابی‌ها و ناکامی‌ها را در قلمروهای گوناگون جامعه طی دوره پادشاهی رضاشاه پهلوی، بیش از هرکس و هرچیز به شخص پادشاه نسبت می‌دهند و متقابلاً فعالیت‌های فراموش‌شده انواع فرودستان را در دگرگونی‌های اجتماعی کماکان در طاق نسیان می‌نهند. منحنی فراز و فرود فعالیت مستمندان در خلال پاسخ‌هایی ترسیم می‌شود که نویسنده از بطن انبوهی از اسناد برای این پرسش‌های فراهم می‌کند: «رسیدگی‌های دیوان‌سالاران به مستمندترین مستمندان طی دهه ۱۳۱۰ چه کم‌وکیفی داشت؟ در پایتخت چگونه بود و در ولایات چگونه؟ چه عاملیت‌ها و فعالیت‌هایی در کم‌وکیف رسیدگی دیوان‌سالاران به مستمندترین مستمندان طی دهه ۱۳۱۰ نقش داشتند؟ چرا طی دهه ۱۳۱۰ مستمر بر تعداد چنین اشخاصی در شهرهای بزرگ افزوده می‌شد؟ پدیده مستمندی طی این دوره دچار چه نوع دگردیسی‌هایی شد؟ چرا دیوان‌سالاران در مقطعی بیشترین حد از رسیدگی‌ها را به مستمندترین مستمندان در دستورکار قرار دادند؟ چرا رسیدگی‌ها در مقطعی دیگر به حسیضی تاریخی نزول کرد؟»

۳-۳. یافته‌ها و نتایج تحقیقات

اصلی‌ترین و مهم‌ترین یافته‌ها و نتایجی را که تقریباً مورد اتفاق تمامی این مطالعات است، می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

۱) فرایند مدرنیته در ایران که از دوره قاجار آغاز شد و در دوره پهلوی اول با عنوان دولت-ملت مدرن تثبیت گشت، موجب گسست هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی ایرانیان با دوره پیشامدرن شد. امری که سرآغاز تحولات بنیادین در حوزه بدن و رابطه و مناسبات آن با سامان سیاسی بوده است. در این دوره، بدن از نقش و جایگاه مهم و ویژه‌ای در عرصه عمومی ایران برخوردار، و شیوه‌های شکل‌گیری قدرت، نیرو و توان جامعه با مرکزیت‌یافتن بدن انسان‌ها ممکن شده است.

۲) شکل‌گیری دولت مدرن در ایران همچون غرب، حول بدن و مشارکت و مداخله سازمان‌یافته جمعی برای بدن‌ها صورت گرفته است؛ مانند کنترل و انضباط که نخستین بار

در حوزه‌هایی مثل ارتش، نظام آموزش و سلامت جامعه به‌کار گرفته شدند. در این‌جا، بدن به شیوه‌ای جدید در مرکز توجه قرارگرفت و فرد ابژه‌ای قابل‌کنترل معرفی شد. بنابراین، دولت پهلوی تلاش کرد تا در قدم اول با تصویب قوانین به کنترل بدن و روابط جنسی بپردازد و در گام بعدی، با اصلاحات و پیرایش زبانی، تمامی واژگان جنسی پیشامدرن را با مفاهیم مدرن همچون دگرجنس‌خواهی جایگزین سازد. این، سرآغاز فرایندی بود که سنت و هنجارهای سنتی را به‌عنوان میراثی منفی به حاشیه راند و تولید شهروندانی مدرن و قابل حکمرانی را تمامی وجهه‌همت خود قرارداد که هدفی جز تولید بدن‌های رؤیت‌پذیر رام و مطیع با کنش‌هایی محدود و از پیش تعریف‌شده نداشت.

۳) بدن و به‌ویژه بدن زنانه از همان آغاز پروژه مدرنیزاسیون، همواره در پیش‌زمینه فرایند ملت‌سازی در ایران حضور داشته است. زنان، سکسوالیته و بدن‌های‌شان تحت‌عنوان پروژه «رهایبی‌بخشی» تنها در خدمت به ایدئولوژی و پروژه ناسیونالیسم در این کشورها بوده‌اند و در این جهت، ابژه‌انگاری و کالایی‌سازی شده‌اند. بدین جهت، زنانگی همواره منفعل بوده، حال آن‌که مردانگی امری فعال است. در این‌جا، «زن سنتی» سنتزی معرفی می‌شود که هیچ جایگاهی در پروژه مدرن‌سازی کشور ندارد و در برابر «زن مدرن» به‌مثابه یک شهروند قرار می‌گیرد. اما به‌واسطه این سنتز، آنتی‌تری شکل می‌گیرد که در تناقضی آشکار، زن مدرن درعین حال، زنی عقیفه و پاکدامن معرفی می‌شود.

چنین سیاستی موجب بازتولید و تثبیت نظام پدرسالارانه و ساختارهای مردسالارانه در جامعه بوده است.

۱) از دیدگاه غالب این محققان، نخبگان فرهنگی، سیاسی و نظامی؛ شامل دربار و دیوان‌سالاران، فرماندهان نظامی، تحصیل‌کردگان غرب و طبقه نوظهور روشن‌فکر، اصلی‌ترین کارگزاران تحولات در حوزه بدن بوده‌اند و اقدامات شخص رضاشاه مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در این زمینه معرفی می‌شود.

۲) گفتمان‌های حوزه بدن به دو گفتمان اصلی و رقیب تقسیم می‌شوند؛ مانند گفتمان سنت و تجدد، گفتمان پیشامدرن و مدرن، گفتمان نوگرایی و محافظه‌کارانه، گفتمان دینی و اصلاح‌گرایانه.

۳) خلاف فرایند شکل‌گیری سامان سیاسی نوین در غرب که شاهد جدایی حوزه خصوصی از حوزه عمومی، عرصه دین از عرصه سیاست و نیز، دولت از جامعه بوده‌ایم، زمینه‌ها و عواملی تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در ایران؛ مانند درهم‌تنیدگی نهاد دین با ساختارهای سیاسی جامعه (که در نهایت، موجب تأثیرپذیری بدن و روابط سیاسی مبتنی بر آن بر اساس محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های دینی می‌شود)، ساختار شبه‌پاتریمونیا لیسم دولت در ایران (که در تمامی عرصه‌ها و نیز، عرصه بدن همیشه موجبات بازتولید و تثبیت مفاهیم، ارزش‌ها و قوانین سنتی پدرسالارانه و مردسالارانه در متن مدرنیته ایرانی بوده که نهایتاً در بازتعریف و باز شکل‌گیری عرصه‌های عمومی و خصوصی جامعه و ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و حتی اقتصادی جامعه نوین ایران نقشی تعیین‌کننده داشته است)، اقتصاد دولتی و تک‌محصولی با اکتشاف نفت در ایران (و در نتیجه، استقلال مالی دولت از اتباع خود که موجبات عدم پاسخ‌گویی دولت را در برابر شهروندان در تمامی وجوه؛ همچون بدن و اعمال قوانین و تنظیم روابط و مناسبات بدنی فراهم آورده است)، جایگاه مهم نیروهای سنتی در جامعه نوین (که همواره تلاش داشته‌اند تا به‌عنوان حافظان سنت، مفاهیم و مناسبات سنتی را از بدن در برابر مفاهیم مدرن آن قرار دهند، و این مفاهیم و مناسبات را در متن مدرنیته ایرانی بازسازی و بازتعریف نمایند یا آن را بر پیکره مدرنیته ایرانی بار کنند)، و نیز، تقسیم جامعه ایرانی به دو عرصه اندرونی و بیرونی (که حاصل آن، تقسیم‌بندی دائمی جامعه و شهر ایرانی به دو حوزه حکومتی و مردمی بوده است که در نزاع و رویارویی پنهان و آشکار همیشگی در تمامی عرصه‌ها و همچنین، بدن با هم قرار دارند)، موجب شده است تا رابطه سامان سیاسی و بدن در ایران دارای تفاوت‌هایی بنیادین با کشورهای غربی باشد، امری که به نظر می‌رسد در تعیین بخشی به سامان سیاسی، بدن ایرانی و رابطه دوسویه آن‌ها دارای نقشی تعیین‌کننده بوده است.

۴. نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر ناظر بر مرور نظام‌مند (سیستماتیک) آثار و پژوهش‌های انجام‌گرفته در زمینه مطالعات سیاست و بدن در حوزه علوم اجتماعی ایران طی دو دهه اخیر بوده است. در این

نوشتار به دنبال پاسخ بدین پرسش‌ها بودیم: اصلی‌ترین مسئله‌ای که محققان در صدد پاسخ بدان برآمده‌اند، چه بوده است؟ بیشترین مضامین مورد استفاده در این پژوهش‌ها کدام‌اند؟ این تحقیقات از کدام سنت‌های مطالعاتی و با چه رویکردهای نظری/ مفهومی بوده‌اند؟ جایگاه این تحقیقات به لحاظ روش‌شناسی کجاست؟ تألیفات و تحقیقات صورت گرفته در حوزه مطالعات سیاست و بدن در ایران از نظر مسئله‌شناختی، نظریه‌شناختی و روش‌شناختی چه ضعف‌ها و قوت‌هایی دارند؟ و در نهایت، چه پیشنهادهایی را می‌توان در این حوزه مطالعاتی ارائه کرد؟

یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که مسئله اساسی بیشتر این محققان مطالعه نقش و جایگاه بدن در فرایند ملت‌سازی و مدرنیته در ایران، یا بدن به عنوان عامل تضاد و کشمکش میان قدرت (حاکمیت سیاسی) و گروه‌های اجتماعی و کنش‌گران ایرانی بوده است. اما اصلی‌ترین مضامینی که اغلب این تحقیقات به آن‌ها پرداخته‌اند معطوف به جنسیت، مد و زیبایی، حجاب و پوشش، به ویژه با تأکید بر زنانگی در مدرنیته ایرانی بوده است. اگرچه سایر حوزه‌ها مانند بهداشت و سلامت، نظام آموزشی، و ارتش نوین در رده بعدی توجه این محققان قرار داشته‌اند، اما مواردی همچون زندان، نظام قضایی، تیمارستان، روان‌کاوی، نهاد خانواده، نظام مالیاتی، نوان‌خانه‌ها، فضاهای شهری، و غیره بسیار کمتر از دیگر مضامین و مؤلفه‌های مرتبط با بدن و سیاست در ایران مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته‌اند. این در حالی است که اگر بخواهیم به فهم جامعی از رابطه و مناسبات میان بدن و سیاست در ایران دست یابیم، شایسته است که تمامی ابعاد و وجوه گوناگون در این زمینه مورد بررسی قرار گیرند؛ چراکه تمامی آن‌ها همبسته یکدیگر هستند و در رابطه با هم معنا می‌یابند.

همچنین، سنت جامعه‌شناسی با دو رویکرد نظری پسا ساختارگرایانه و ساختارگرایانه را می‌توان رویکرد مسلط در مطالعات سیاست و بدن در علوم اجتماعی ایران طی دو دهه اخیر دانست. بدین لحاظ، در تحولات در حوزه فرایند مدرنیته در ایران و به تبع آن، تحولات در عرصه بدن نیز اولویت اساسی با ساختار است و سوژه و کنش‌گر ایرانی اگر هم دارای نقشی مؤثر باشند، تنها در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرند. از این منظر، اولویت تأثیر در حوزه بدن همواره با سیاست است و در بیشتر مواقع جبر ساختار بر اراده‌گرایی کارگزار غلبه

می‌کند. در نتیجه چنین رویکردی، تأکید بیشتر این محققان بر نقش مهم دولت (و تقلیل دولت به اراده و خواست تنها یک فرد) به‌عنوان اصلی‌ترین گفتمان حاکم و کنش‌گر در حوزه بدن است. بنابراین، سایر گروه‌های اجتماعی غالباً ابژه‌هایی منفعل معرفی می‌شوند که یا اراده دولت و قانون بر آن‌ها تحمیل می‌شود، یا متأثر از جبر زمانه و تحت تأثیر فرایندها و تحولات جهانی شدن مدرنیته و غرب‌گرایی قرار دارند. در نهایت، اغلب این پژوهشگران بر این باورند که ما با گسستی هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی در سپهر اندیشه ایرانیان در دوران مدرن مواجه هستیم که موجب می‌شود فهم ایرانیان از خود و بدن خویشان به‌طورعام، و رابطه میان سیاست و بدن در ایران به‌طورخاص کاملاً متفاوت با آن چیزی باشد که قبل از ورود مدرنیته به ایران با آن مواجه بوده‌ایم. همچنین، در برخی از آثار تلاش بر آن بوده است تا از این تحولات با عنوان نوعی ناسازه یاد شود که نهایتاً به تضاد و کشمکش دائمی میان مدرنیته و سنت و نیز، حکومت و مردم می‌انجامد. حال آن‌که در بیشتر مواقع، همنشینی مؤلفه‌های سنت (بومی) و مدرنیته در کنار یکدیگر و همچنین، بازخوانی و بازآفرینی سنت درون متن مدرن ناآگاهانه یا عامدانه نادیده گرفته می‌شود یا در حاشیه قرار می‌گیرد.

به‌لحاظ روش‌شناسی، رویکرد بیشتر این محققان رویکردی تاریخی است که بازه زمانی مشروطه تا پایان پهلوی نخست را مورد مطالعه قرار داده‌اند و داده‌های خود را براساس اسناد آرشیوی و منابع تاریخی این دوره به‌دست آورده‌اند. همچنین، در اغلب این پژوهش‌ها روش تحلیل گفتمان و تبارشناسی فوکویی در تفسیر داده‌ها و یافته‌های موجود استفاده شده است. اما در بیشتر موارد، گفتمان‌های موجود در حوزه بدن با تقلیل به دو گفتمان حاکم و گفتمان رقیب، همگن‌سازی و یکسان‌انگاری شده‌اند، اگرچه تلاش شده است تا با نام‌گذاری‌های متفاوت، همچون: گفتمان سنت و تجدد، گفتمان نوگرایی و محافظه‌کارانه، گفتمان پیشامدرن و مدرنیته، بر دیگرگونه‌بودن آن‌ها تأکید شود، اما درواقع، ما با تقلیل گفتمان‌های قدرت به گفتمان حاکم (دولت مدرن) و گفتمان‌های مقاومت به گفتمان سنت، گفتمان سنت به گفتمان دینی، و گفتمان دینی به گفتمان روحانیت محافظه‌کار شیعی در ایران مواجه هستیم. حال آن‌که هرچند گفتمان‌های قدرت و نیز،

گفتمان‌های مقاومت می‌توانند در برخی وجوه دارای همپوشانی‌ها و شباهت‌هایی با یکدیگر باشند، اما در عین حال متفاوت از هم هستند. ضمن آن‌که هریک از این گفتمان‌ها می‌توانند درون خود به خرده‌گفتمان‌هایی چند تقسیم شوند که گاه در مواردی مانند؛ ابژه، مفاهیم، وجوه بیانی یا استراتژی دارای تفاوت‌هایی با گفتمان اصلی هستند.

در نهایت، باید در نظر داشت که اغلب این مطالعات گرفتار نوعی روایت کلان از مدرنیته ایرانی به طور عام و رابطه و نسبت میان سیاست و بدن در ایران به طور خاص بوده‌اند. در واقع بیشتر این محققان همچون مورخین این دوره، با رویکرد «تاریخ از بالا»، تنها عاملیت و کنش‌گری نخبگان (اعم از پادشاه، دربار، روشن‌فکران، و دولت‌های بیگانه) را در این مطالعات به‌شمار می‌آورند. حال آن‌که ضروری است برای فهم و ادراک عمیق نسبت و رابطه میان سیاست و بدن در ایران معاصر، شناسایی و صورت‌بندی‌های کنش‌گران متکثر و متنوع و البته، در حاشیه‌ماندگان را نیز در دستور کار مطالعاتی قرار دهند. بنابراین، برای بررسی سیاسی شدن بدن در ایران توجه هم‌زمان به ویژگی‌های تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و نیز، تاریخ جمعیت‌شناختی، تاریخ اجتماعی ایرانیان و سپس، گذاری به تاریخ فرودستان لازم است تا بتوانیم از برآیند نیروهای چندگانه که در این زمینه دارای نقشی مؤثر بوده‌اند، به فهمی جامع در این زمینه دست یابیم، امری که در مطالعات مدرنیته در ایران از یک‌سو، و مطالعات بدن از سوی دیگر، چندان مورد دقت پژوهشی قرار نگرفته است.

منابع

- اخوت، احمد (۱۳۸۹). دو بدن شاه؛ تأملاتی درباره نشانه‌شناسی بدن و قدرت. تهران: انتشارات خجسته.
- ایمانی، علی؛ و قاسمی، علی اصغر (۱۳۹۵). سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی و فرایند ملت‌سازی در ایران. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۵ (۱۸)، ۳۵-۶۶. doi: 10.22054/qps.2016.6797
- بالسلو، سیوان (۱۴۰۰). مردانگی ایرانی در اواخر قاجار و اوایل پهلوی (مترجم: لعیا عالی‌نیا). تهران: انتشارات همان.
- براتلو، فاطمه (۱۴۰۲). تبارشناسی هم‌ریخت‌شدن فضاهای آموزشی نوین در ایران عصر قاجاری. نشریه پژوهش‌های تاریخی، ۱۵ (۲)، ۸۹-۱۰۹. doi: 10.22108/JHR.2023.135668.2449
- بزرگیان، امین (۱۳۹۶). ایده‌های خیابانی؛ نوشته‌هایی درباره شهر، تن و زندگی روزمره. تهران: انتشارات تیسرا.
- پاپلی یزدی، لایلا و دیگران (۱۳۹۷). باستان‌شناسی سیاست‌های جنسی و جنسیتی در پایان عصر قاجار و دوره پهلوی اول. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
- حافظی، سیدمرتضی و دیگران (۱۴۰۰). سیاسی کردن رنج؛ واکاوی گذار از قدرت آیینی قجری به قدرت انضباطی پهلوی. پژوهش‌نامه علوم سیاسی، ۱۶ (۴)، ۴۹-۸۰. doi: 10.22034/IPSA.2022.445
- حسینی، مرضیه (۱۴۰۰). سامان بدن و شکل‌گیری مشاغل زنانه در عصر رضاشاه؛ براساس گزارش مطبوعات یومیه. پژوهش‌نامه علوم انسانی، ۱۴ (۲)، ۱۵۵-۱۷۷. doi: 10.52547/irhj.14.2.155
- خزائی، یعقوب؛ و خزائی، شیرزاد (۱۳۹۷). تحول در آئین‌های اعدام در گذار از دوره قاجار به مشروطه و پهلوی (از مرگ هزاربار تا نقطه‌ی صفر تعذیب). نشریه پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، ۱۲ (۲۳)، ۸۳-۱۰۴. doi: 10.22111/JHR.2019.4507
- خیراندیش، عبدالرسول؛ و کاوسی، اکرم (۱۳۹۵). بیماری‌های همه‌گیر مؤثر بر جمعیت؛ اقدامات دولت مرکزی و عوامل تأثیرگذار بر آن (سواحل شمالی خلیج فارس ۱۳۰۰-۱۳۲۰). پژوهش‌های تاریخ پزشکی، ۵ (۴)، ۲۲۰-۲۰۵.
- ذکایی، محمدسعید؛ و امن‌پور، مریم (۱۳۹۲). درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران. تهران: انتشارات تیسرا.
- روحي، زهره (۱۳۹۹). تاریخ فرهنگی بدن و بدنمندی در ایران عصر جدید. تهران: انتشارات انسان‌شناسی.
- سراج‌زاده و دیگران (۱۳۹۱). گفتمان جامعه‌پاک: شالوده‌شکنی سیاست‌نمایش بدن زنانه در دوره پهلوی. نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۸ (۲۶)، ۲۷-۵۰.
- صادقی، فاطمه (۱۳۸۴). جنسیت، ناسیونالیسم و تجدد در ایران؛ دوره پهلوی اول. تهران: انتشارات قصیده‌سرا.

طاهری‌کیا، حامد و دیگران (۱۳۹۹). فرهنگ بصری جنسیت لایق در دهه شصت ایران. تهران: انتشارات اندیشه احسان.

عالی، مرضیه (۱۳۹۷). تأملی بر شکل‌گیری نظام آموزش مدرن در ایران مبتنی بر مناسبات قدرت - دانش در اندیشه میشل فوکو، اهواز. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران، ۶(۲۵)، ۲۴-۵. doi: 10.22055/edu.2018.21527.2150

فروردین، فیروزه (۱۳۸۸). بازنمایی ایدئولوژی جنسیت در گفتمان مشروطه (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

قره، رایحه؛ و باستانی، سوسن (۱۴۰۰). بررسی جامعه‌شناختی مفهوم بدنمندی زنان در مطبوعات دوره پهلوی دوم: مطالعه موردی نشریه بیداری ما. تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۵(۴)، ۸۸-۶۱. doi: 10.22035/jicr.2023.2769.3153

کاظمی، حجت؛ و کشاورز، هادی (۱۳۹۸). کنترل و هدایت جمعیت در قالب نهادها و تکنیک‌های جدید حکمرانی در ایران؛ از عباس میرزا تا رضاشاه. نشریه دولت‌پژوهی، ۶(۲۴)، ۱۰۳-۱۳۹. doi: 10.22054/tssq.2020.41016.685

کنارودی، قربانعلی؛ و مرادی‌نیا، محمدجواد (۱۴۰۱). آموزش نظامی در مدارس نظامی و غیرنظامی در دوره پهلوی اول. مطالعات تاریخی جنگ، ۶(۱)، ۴۲-۵۷.

گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). تجدد و تشخص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید (مترجم: ناصر موفقیان). تهران: انتشارات نی.

مالجو، محمد (۱۴۰۲). خیز خام؛ کشاکش مستمندان و دیوان‌سالاران از ۱۳۰۹ تا ۱۳۲۰ در ایران. تهران: انتشارات چشمه.

محمدی، منظر (۱۴۰۰). سیاست‌های پوشاک در دوره قاجار و پهلوی اول. تهران: انتشارات مشکی.

معظمی‌گودرزی، سوادبه؛ شهیدانی، شهاب؛ و ثواب، جهانبخش (۱۴۰۰). مسائل مد و خودآرایی زنان در نشریه اطلاعات بانوان (۱۳۳۶ تا ۱۹۵۷/۱۳۴۰ تا ۱۹۶۱ م). نشریه پژوهش‌های تاریخی، ۱۳(۲)، ۱۱۲-۵۳. doi: 10.22108/JHR.2021.128075.2172

مقدس، محمود (۱۳۹۸). سازوکارهای انضباطی ایجاد ابژه به‌هنگار در عصر پهلوی اول بر مبنای نظریه حکومت‌مندی فوکو. مجله رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰(۴)، ۱۴۸-۱۷۰.

مناشری، دیوید (۱۴۰۰). نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن (مترجم: عرفان مصلح و محمدحسین بادامچی). تهران: انتشارات حکمت سینا.

نجم‌آبادی، افسانه (۱۳۹۶). زنان سیبیلو و مردان بی‌ریش: نگرانی‌های جنسیتی در مدرنیته ایرانی (مترجم: آتنا کامل و ایمان واقفی). تهران: انتشارات تیسرا.

نوبهار، فاطمه (۱۳۹۲). بدن زن در گفتمان سیاسی جمهوری اسلامی (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Afari, J. (2009). *Sexual Politics in Modern Iran*. London, Cambridge.

Amin, C. M. (2004). Importing "Beauty Culture" Into Iran in the 1920s and 1930s: Mass Marketing Individualism in an Age of Anti-Imperialist Sacrifice. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 24(1), 81-100. doi: 10.1215/1089201x-24-1-81

Cronin, S. (2014). *Anti-Veiling Campaigns in the Muslim World: Gender, Modernism and the Politics of Dress*. London: Routledge.

Derenberger, L., & Kian, A. (2019). *Nation-state and construction of gender, body and sexuality: Iran, Turkey and Afghanistan*. Paris: Presses Universities de Provence.

Kashani_Sabet, F. (2011). *Conceiving Citizens: Women and the Politics of Motherhood in Iran*. London: Oxford University Press.

Moradi, F. (2023). *Body Politics in Iran: Clothing, Sexuality and Body*. *Sexuality & Culture*, 27(3), 1120-1139.

Naeef, E. (2020). *The Female Body in Contemporary Iranian Romance Novels: Repression and Resistance*. Sydney: UNSW.

Rahbari, L., Longman, C., & Coene, G. (2018). *Kill me but make me beautiful: harm and agency in female beauty practices in contemporary Iran*. *Iran and The Caucasus*, 22(1), 50-60.

Rahbari, L., Longman, C., & Coene, G. (2019). The female body as the bearer of national identity in Iran: a critical discourse analysis of the representation of women's bodies in official online outlets. *Gender, Place, Culture*, 26(10), 1417-1437. doi: 10.1080/0966369x.2018.1555147

Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.

Sedghi, H. (2020). *Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling, and Reviling*. New York: Cambridge University.

Varzi, R. (2006). *Warring Souls; Youth, Media, and Martyrdom in Post-Revolution Iran*. Duke University Press Books.

